

Chefsjustitieombudsmannen
Claes Eklundh

En polismyndighets handläggning av en mordutredning med barn inblandade

---

Anmälan

I en anmälan till JO kritiserade AA befattningshavare vid Polismyndigheten Värmland med anledning av beslut att hämta barn till förhör i en mordutredning. AA ifrågasatte vidare det sätt på vilket befattningshavare vid socialförvaltningen i Arvika kommun hade agerat när förhören genomfördes.

Utredning

Utredningsåtgärder m.m.

Från Polismyndigheten Värmland inhämtades och granskades en åtgärdsjournal samt handlingar i det aktuella ärendet. Från Åklagarkammaren i Karlstad inhämtades och granskades handlingar och diarieblad i två ärenden. Muntliga upplysningar inhämtades från socialförvaltningen i Arvika kommun.

Av handlingarna framgick att en fyraårig pojke, BB, hittades död i Arvika kommun den 16 augusti 1998. Förundersökning inleddes avseende misstanke om våldsbrott, och kriminalkommissarien CC ansvarade för förundersökningsledningen fr.o.m. den 18 augusti 1998.

Vid granskningen av handlingarna kunde utläsas att CC hade beslutat att ett antal personer skulle hämtas till förhör som skulle ske upplysningsvis. Den 15 september 1998 hämtades åtta barn under 15 år i sina skolor.

Dåvarande chefsåklagaren DD övertog det formella ansvaret för ledningen av förundersökningen den 23 september 1998. Därefter registrerades i diariet hos Åklagarkammaren i Karlstad fyra personer under 15 år som misstänkta för brott.

Enligt en anteckning i en åtgärdsjournal, som under utredningen fördes vid Polismyndigheten Värmland, delegerade DD den 23 september 1998 förundersökningsledarskapet till CC.

Av åtgärdsjournalen framgick vidare att det den 19 augusti 1998 fattades ett beslut att ingen skulle få tala med pressen utöver CC. Det kunde också utläsas att förhören fr.o.m. den 28 september 1998 skulle bandas från början till slut men

kunde skrivas ut på ”sedvanligt sätt”. Av journalen framgick härutöver att fingeravtryck hade tagits av personer under 15 år som var misstänkta för brott. Enligt en annan uppgift i journalen skulle det lämnas information om utredningen i skolor. Det framgick också att det lämnades sådan information i samband med att utredningen avslutades.

Av diariebladen i de aktuella ärendena vid Åklagarkammaren i Karlstad framgick att DD den 1 november 1998 beslutade att lägga ned förundersökningen avseende ett antal personer under 15 år.

Av en anmälan framgick att två personer under 15 år den 10 november 1998 hade upptagits som skäligen misstänkta för mord.

Vid granskningen av handlingarna kunde det vidare konstateras att det under brottsutredningen hade förekommit hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning avseende barn under 15 år som hade ansetts vara skäligen misstänkta för brott. Med anledning av dessa iakttagelser beslutade jag att åklagarens och tingsrättens handläggning av dessa frågor skulle utredas i ett särskilt ärende hos JO (dnr 267-1999). Sedan jag hade beslutat att inleda förundersökning i ärendet överlämnade jag det med stöd av 18 § lagen (1986:765) med instruktion för Riksdagens ombudsmän till Riksåklagaren för fortsatt handläggning. F.d. lagmannen EE vid Arvika tingsrätt och DD har därefter dömts för tjänstefel med anledning av sin handläggning av frågorna om hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning (se Hovrättens för Västra Sverige domar den 14 juli 2000 i mål B 5644-00 och den 12 september 2000 i mål B 2189-00).

Remiss

Med anledning av de iakttagelser som hade gjorts vid genomgången av de infortrade handlingarna remitterades ärendet till Polismyndigheten Värmland och till Åklagarmyndigheten i Västerås.

Från polismyndigheten infordrades upplysningar och yttrande över följande frågeställningar.

1. Vad var orsaken till att förundersökningsledarskapet överlämnades till åklagare först den 23 september 1998?
2. Hur beaktades bestämmelserna i 31 § lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL), sedan det hade framkommit att någon kunde misstänkas för att före 15 års ålder ha begått brottet?
3. Vad var grunden för de hämtningsbeslut som fattats i utredningen?
4. Vad var orsaken till att de hämtningar som genomfördes den 15 september 1998 kom att ske i de berörda barnens skolor och inte på annat sätt?

5. Hur hade de grundlagsreglerade yttrande- och meddelandefriheterna beaktats vid det beslut som finns angivet i åtgärdsjournalen den 19 augusti 1998 om att ingen får tala med pressen utöver CC och vem hade fattat beslutet?

6. Hur beaktades sekretesslagens bestämmelser vad gäller förundersökningen och utredningen enligt LUL när det i samband med att utredningen avslutades lämnades information om ärendet i bl.a. skolor?

7. Hur beaktades rättegångsbalkens och förundersökningskungörelsens bestämmelser om protokollering när polisen den 28 september 1998 gick över till att banda förhören i dessas helhet?

8. Vilken var grunden för att ta fingeravtryck av personer under 15 år som var misstänkta för brott?

9. Vad var bakgrunden till att två personer under 15 år den 10 november 1998 hade upptagits som skäligen misstänkta på en anmälan och i vad mån har detta medfört en registrering i misstankeregistret?

Polismyndigheten (länspolismästaren FF) kom in med ett yttrande.

Från åklagarmyndigheten infordrades upplysningar och yttrande över följande frågeställningar.

1. Vad var orsaken till att åklagare övertog förundersökningsledarskapet för utredningen först den 23 september 1998?

2. Hur beaktades bestämmelserna i 31 § lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL), sedan det hade framkommit att någon kunde misstänkas för att före 15 års ålder ha begått brottet?

3. Enligt en åtgärdsjournal upprättad i utredningen delegerade chefsåklagaren DD den 23 september 1998 förundersökningsledarskapet till kommissarie CC. Vad var orsaken till och grunden för detta beslut?

4. Vad var orsaken till att DD den 1 november 1998 beslutade att *förundersökningen* skulle läggas ned avseende ett antal personer som var under 15 år?

Åklagarmyndigheten (dåvarande överåklagaren GG) kom in med ett yttrande till vilket hade fogats yttranden från chefsåklagaren HH och DD.

Med anledning av remissvaret från polismyndigheten inhämtades muntliga upplysningar från CC. Därefter remitterades ärendet ånyo till polismyndigheten och åklagarmyndigheten.

Polismyndigheten skulle lämna upplysningar och yttra sig enligt följande.

1. I ärendet bedrevs enligt uppgift utredningar enligt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) mot fyra barn samt en förundersökning. Vilka möjligheter har funnits att överblicka de åtgärder som

genomförts i respektive utredning, exempelvis vilka beslag som gjordes i LUL-utredningarna och i den pågående förundersökningen?

2. Under förundersökningen fattade CC beslut om att hämta personer under 15 år, som inte var misstänkta för brott, till förhör. Var det erforderligt att besluta om hämtning till förhör eller kunde de ha kallats till förhör? Har det förelegat förutsättningar att hämta personer i den aktuella åldern med tanke på att de inte var misstänkta för brott?

Polismyndigheten (FF) kom in med ett yttrande till vilket hade fogats bl.a. upplysningar från CC.

Med anledning av att det under utredningen hos JO hade uppgetts att beslut om tagande av fingeravtryck under LUL-utredningarna hade fattats av åklagare anmodades åklagarmyndigheten att inkomma med yttrande över vad som påståtts. Om påståendet befanns vara korrekt skulle yttrandet innehålla uppgift om vilken rättslig grund som åberopades till stöd för åtgärden.

Åklagarmyndigheten (GG) kom in med ett yttrande till vilket hade fogats upplysningar som HH hade inhämtat från DD.

ChefsJO Eklundh anförde i ett beslut den 30 mars 2001 bl.a. följande.

Den rättsliga regleringen

Allmänt om förundersökning och förundersökningsledning

En förundersökning skall inledas så snart det på grund av angivelse eller av annat skäl finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats (23 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken [RB]). Under förundersökningen skall utredas vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om tillräckliga skäl föreligger för åtal mot honom samt målet så beredas, att bevisningen kan vid huvudförhandlingen förebringas i ett sammanhang (23 kap. 2 § RB). Beslut om att inleda förundersökning fattas av en polismyndighet eller åklagaren. Har förundersökningen inletts av polismyndigheten och är saken inte av enkel beskaffenhet, skall ledningen av förundersökningen avseende brottet övertas av åklagaren, så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet. Åklagaren skall också i annat fall överta ledningen av förundersökningen om det är påkallat av särskilda skäl (23 kap. 3 § första stycket RB).

Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen har i samråd utfärdat allmänna råd om ledningen av förundersökning i brottmål (RÅFS 1997:12; FAP 403–5). I avsnitt 2.4 nämns som ett exempel sådana särskilda omständigheter som gör det motiverat att åklagaren leder förundersökningen, trots att det är fråga om en sak som annars skulle anses vara av enkel beskaffenhet, att det är fråga om ett brott där barn skall höras under förundersökningen eller om brott som är svårbedömda eller där det annars med hänsyn till utredningens art eller omfattning är påkallat att åklagaren leder förundersökningen.

Bestämmelser om förundersökningsledarens ansvar finns i förundersökningskungörelsen (1947:948) (FUK). Undersökningsledaren har enligt 1 a § andra stycket ansvar för förundersökningen i dess helhet. Han skall se till att utredningen bedrivs effektivt och att den enskildes rättssäkerhetsintressen tas till vara. Undersökningsledaren skall också ge dem som biträder honom behövliga direktiv för arbetet. Leds förundersökningen av någon annan än åklagaren, skall undersökningsledaren enligt 2 § första stycket hålla åklagaren underrättad om förundersökningens gång, i den mån det behövs med hänsyn till brottets beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt.

Förundersökningar skall bedrivas under beaktande av den s.k. hänsynsprincipen. I 23 kap. 4 § första stycket andra meningen RB föreskrivs att en förundersökning bör bedrivas på sådant sätt att ingen onödigt utsätts för misstankar eller får vidkännas kostnader eller olägenheter.

Hänsynsprincipen kommer, såvitt gäller förhör med någon som är under 18 år och som är misstänkt för brott, målsägande eller vittne, till uttryck också i 17 § FUK. Det föreskrivs där att ett sådant förhör skall planeras och verkställas så att det inte uppkommer fara för att den som förhörs tar skada. Särskild varsamhet bör iakttas om förhöret rör sexuallivet. Det bör noga tillses att uppseende inte väcks kring förhöret. Detta får inte göras mer ingående än omständigheterna kräver. Förhör bör äga rum endast en gång, såvida det inte främst med hänsyn till den som förhörs är lämpligare att hålla flera förhör. Också regeln i 23 kap. 10 § fjärde stycket RB är av intresse i detta sammanhang. Om den som hörs är under 15 år, bör enligt denna regel den som har vårdnaden om honom vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen.

Man måste vid bedrivandet av en förundersökning beakta också ett antal andra principer av betydelse för den enskildes rättssäkerhet, nämligen ändamåls-, behovs- och proportionalitetsprinciperna.

Ändamålsprincipen innebär att en regel som tillåter ett ingripande mot en enskild inte får användas för något annat ändamål än vad lagstiftaren har avsett. Detta ändamål framgår normalt av regelns ordalydelse. Så är exempelvis fallet i fråga om de bestämmelser i rättegångsbalken som reglerar de brottsutredande organens möjligheter att vidta tvångsåtgärder av olika slag under en förundersökning.

Behovsprincipen innebär att ett ingripande får göras endast om det behövs för att man skall uppnå det åsyftade resultatet, och proportionalitetsprincipen innebär att en åtgärd mot en enskild får vidtas endast om skälen för den uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den enskilde.

Behovs- och proportionalitetsprinciperna anses gälla generellt utan särskilt lagstöd som allmänna rättsgrundsatser. Proportionalitetsprincipen är emellertid också uttryckligen fastlagd i ett antal bestämmelser i rättegångsbalken (se t.ex. 24 kap. 1 § tredje stycket, 25 kap. 1 § tredje stycket och 27 kap. 1 § tredje stycket).

Utredning enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Bestämmelser om handläggningen av frågor avseende brott begångna av den som inte har fyllt 15 år finns i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL).

Kan någon misstänkas för att före 15 års ålder ha begått ett brott får utredning rörande brottet inledas (1) om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge, (2) om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt 15 år har tagit del i brottet, (3) om det behövs för att efterforska gods som åtkommit genom brottet, eller (4) om det annars är av särskild vikt att utredning om brottet äger rum. Har den unge inte fyllt tolv år får utredning inledas endast om det föreligger synnerliga skäl (31 §).

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6–12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § RB skall i tillämpliga delar gälla beträffande sådan utredning som avses i 31 § LUL (32 §).

Under en utredning som avses i 31 § LUL skall, om det inte möter hinder, företrädare för socialtjänsten närvara vid förhör med den unge (33 § första stycket).

Misstänks någon att före 15 års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av en socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för den unge, begära prövning hos domstol huruvida den unge har begått brottet, s.k. bevistalan (37 § första stycket).

Är någon misstänkt för att före 15 års ålder ha begått ett brott får, om det finns särskilda skäl, beslag, husrannsakan och kroppsvisitation enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. RB företas mot den unge. Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks skall i stället avse bevistalan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks. Tvångsmedel som avses i 24–26 kap. RB får inte användas (35 §).

Hämtning till förhör

Underlåter den som kallats till förhör utan giltig orsak att hörsamma kallelsen och överstiger inte väglängden mellan den plats, som utsatts för förhöret, och den, där han har sin bostad eller vid kallelsens mottagande uppehåll sig, femtio kilometer, får han hämtas till förhöret. Utan föregående kallelse får den som uppehåller sig inom en väglängd av femtio kilometer från den plats, där förhör skall hållas, hämtas till förhöret, om undersökningen avser ett brott, på vilket fängelse kan följa, och det skäligen kan befaras, att han inte skulle hörsamma en kallelse eller i anledning av en kallelse skulle genom att undanröja bevis eller på annat sätt försvåra utredningen (23 kap. 7 § RB).

Hämtning till förhör av den som skall höras som vittne eller annars utan att vara misstänkt för brott bör äga rum endast när det föreligger skäl av särskild vikt för en sådan åtgärd, såsom att förhöret inte eller endast med avsevärd svårighet kan hållas på den plats, där den som skall höras befinner sig, eller att ett vittne behöver

inställas på viss plats för en konfrontation eller på en brottsplats för prövning av vittnets iakttagelseförmåga eller till ett rekonstruktionsförsök eller att särskild skyndsamhet är av nöden med hänsyn till brottets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt (6 § andra stycket FUK).

Som framgår av hänvisningen i 32 § LUL till olika bestämmelser i rättegångsbalken är reglerna om hämtning till förhör tillämpliga också under utredningar enligt 31 § LUL. Frågan om tillämpningen av dessa regler under LUL-utredningar har behandlats i proposition 1983/84:187 s. 22. Det sägs där att möjligheterna till hämtning och medtagande till förhör bör ske med hänsynstagande till barnets ålder och mognad. Hämtning till förhör bör så långt möjligt undvikas. Är en sådan åtgärd nödvändig är det enligt vad som sägs i propositionen viktigt att det sker på ett diskret sätt och med all den hänsyn som förhållandena påkallar. Endast i undantagsfall bör hämtningen utföras av uniformerad polis eller på något ställe där uppmärksamhet kan väckas. Det betonas särskilt att varken hämtning eller förhör bör ske i skola annat än när mycket speciella skäl föreligger.

Fingeravtryck

Fingeravtryck får inom ramen för en förundersökning tas av envar om det behövs för vinnande av utredning av brott med fängelse i straffskalan (28 kap. 14 § RB). Som framgår av det föregående får emellertid enligt 35 § LUL inga andra straffprocessuella tvångsmedel än beslag, husrannsakan och kroppsvisitation enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. RB användas mot någon som är misstänkt för att ha begått ett brott före 15 års ålder.

Bedömning

Förundersökningsledningen

Den 16 augusti 1998 påträffades en fyraårig pojke, BB, död i Arvika kommun. Efter det att en rättsläkare hade konstaterat att pojken kunde ha utsatts för ett våldsbrott inleddes en förundersökning. Förundersökningen leddes till en början av polismyndigheten. Först efter en dryg månad inträdde åklagaren som förundersökningsledare.

Som framgår av redogörelsen för den rättsliga regleringen skall ledningen av en förundersökning övertas av åklagaren så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet, om saken inte är av enkel beskaffenhet. Vidare gäller att åklagaren också i annat fall skall överta ledningen av förundersökningen, om det är påkallat av särskilda skäl. Dessa regler är obligatoriska. Åklagaren är således skyldig att inträda som förundersökningsledare om något av de här nämnda fallen föreligger.

Frågan om vad som är särskilda skäl för ett åklagarinträde redan innan det föreligger skäligen misstanke mot en viss person har behandlats i olika sammanhang. Jag kan i detta hänseende hänvisa till Fitger, Rättegångsbalken del 2, s. 23:16 samt till SOU 1987:72 s. 94 f. och SOU 1988:18 s. 81. Den slutsats som kan dras av de där gjorda uttalandena är att innebörden av rekvisitet särskilda skäl måste bedömas

från fall till fall, varvid lämplighetsöverväganden av olika slag kommer att spela en viktig roll.

I Riksåklagarens och Rikspolisstyrelsens allmänna råd om ledningen av förundersökning i brottmål anges ett antal exempel på sådana särskilda omständigheter som bör föranleda att åklagaren och inte polismyndigheten leder förundersökningen. Bland de där nämnda exemplen finner man brott där barn skall höras under förundersökningen samt brott som är svårbedömda eller där det annars med hänsyn till utredningens art eller omfattning är påkallat att åklagaren leder förundersökningen. Som framhålls i åklagarmyndighetens yttrande avser de allmänna råden i denna del visserligen endast att dra gränsen kring de fall där ett ärende skall anses vara av enkel beskaffenhet och där förundersökningen således kan ledas av polisen trots att någon är skäligen misstänkt för brottet. I likhet med åklagarmyndigheten anser jag emellertid att det synsätt som avspeglas i de allmänna råden har bärkraft även vid överväganden i frågan om åklagaren, redan innan någon är skäligen misstänkt, skall överta ledningen av förundersökningen i ett ärende som inte är av enkel beskaffenhet. Behovet av åklagarledning i sådana situationer får anses vara särskilt stort när det är fråga om utredning av sådana grova våldsbrott där man kan förutse komplicerade bevisvärderingsfrågor och ett behov av utredningsåtgärder som på ett mer eller mindre ingripande sätt berör ett stort antal personer. Detta torde ofta vara fallet i fråga om s.k. spaningsmord.

Av utredningen framgår att CC den 18 augusti 1998 inträdde som förundersökningsledare och att HH redan dagen därpå uppdrog åt DD att löpande följa utredningen för att vid behov utan dröjsmål kunna överta ansvaret för förundersökningen. DD övertog emellertid inte förundersökningsledarskapet förrän den 23 september 1998, samtidigt som han gjorde en framställning hos tingsrätten om hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning avseende två trettonåriga pojkar som ansågs vara skäligen misstänkta för mordet. I detta skede fanns det inte någon person, som hade fyllt 15 år, som var skäligen misstänkt för brottet. Regeln om åklagarinträde på grund av särskilda skäl kom således rent faktiskt att tillämpas i ärendet, även om DD synes ha betraktat misstankarna mot trettonåringarna som skäl att tillämpa huvudregeln om åklagarinträde i 23 kap. 3 § RB.

Åklagarens behov av fortlöpande information om en brottsutredning kan i många fall tillgodoses på ett tillfredsställande sätt utan att han formellt inträder som förundersökningsledare. I det här aktuella fallet stod man emellertid inför ett allvarligt brott, vilket kunde förväntas föranleda en omfattande och komplicerad utredning, som bl.a. skulle komma att innefatta förhör med ett stort antal barn. Det fanns därför enligt min mening anledning för åklagaren att redan från början inta en mer aktiv roll i utredningsarbetet än att enbart inhämta information om utredningens gång. Jag anser således att det förelåg särskilda skäl för åklagaren att på ett tidigt stadium överta ledningen av förundersökningen trots att det då inte fanns någon som var skäligen misstänkt för brottet.

Av utredningen framgår inte helt klart vad DD:s övertagande av förundersökningsledarskapet rent praktiskt innebar i fråga om ledningen av utredningsarbetet. I den åtgärdsjournal som fördes vid polismyndigheten under brottsutredningen har den

23 september 1998 antecknats: ”Cå DD tar över fu-ledningen med delegation till komm CC”. DD har förnekat att han delegerat förundersökningsledarskapet till CC och uppgett att han efter den 23 september 1998 var ansvarig för de beslut som fattades men att han och CC var överens om att denne även fortsättningsvis skulle leda det synnerligen omfattande operativa arbetet. DD har vidare upplyst att CC höll honom ”om möjligt” ännu mer underrättad om utredningen än tidigare och att de åtgärder som vidtogs var helt ”förankrade” hos DD. Dessa uppgifter ger närmast ett intryck av att DD, även efter det att han hade övertagit förundersökningsledarskapet, i huvudsak intog en passiv hållning i förhållande till utredningsarbetet och att den egentliga ledningen av detta utövades av CC på i princip samma sätt som tidigare. En sådan arbetsfördelning mellan åklagaren och polisen är enligt min mening inte förenlig med det krav på aktivt förundersökningsledarskap som måste ställas i en brottsutredning av den omfattning och komplexitet som det här var fråga om.

Hämtningsbesluten

Av utredningen framgår att, efter beslut av polismyndigheten, åtta barn i åldrarna 12–14 år, som inte var misstänkta för brott, hämtades till förhör utan föregående kallelse den 15 september 1998. Av handlingarna i ärendet kan vidare utläsas att det, under det skede av förundersökningen där denna leddes av polismyndigheten, fattades beslut om hämtning till förhör utan föregående kallelse av ytterligare fem barn i åldrarna 7–13 år. Dessa beslut synes emellertid ha verkställts endast i fråga om två pojkar av vilka den ene var sju och den andre tio år gammal.

Ett beslut att hämta någon till förhör utan föregående kallelse förutsätter, för att vara rättsenligt, först och främst att det skäligen kan befaras att den som skall höras antingen inte skulle hörsamma en kallelse eller att han i anledning av en kallelse genom att undanröja bevis eller på annat sätt skulle försvåra utredningen, s.k. kollusionsfara.

Som framgår av redogörelsen för den rättsliga regleringen tillkommer i fråga om hämtning av personer som inte är misstänkta för brott ett krav på att det föreligger skäl av särskild vikt för en sådan åtgärd, och detta gäller oavsett om hämtningen föregås av en kallelse eller ej. Som exempel på sådana skäl nämns i författningstexten att förhöret inte eller endast med avsevärd svårighet kan hållas på den plats där den som skall höras befinner sig eller att ett vittne behöver inställas på platsen för en konfrontation eller på en brottsplats eller till ett rekonstruktionsförsök. En annan omständighet som kan motivera ett beslut att hämta en person som inte är misstänkt till förhör är att särskild skyndsamhet är nödvändig med hänsyn till brottets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt.

Ett beslut att hämta en person som inte är misstänkt för brott till polisförhör måste således alltid föregås av noggranna överväganden i varje enskilt fall avseende det befogade i åtgärden, varvid stor vikt måste fästas vid hänsyns-, behovs- och proportionalitetsprinciperna (jfr JO 1983/84 s. 64, 1987/88 s. 74 f. och 1989/90 s. 58).

I fråga om personer under 18 år gäller härutöver att förhör skall planeras och verkställas så att det inte uppkommer fara för att den som hörs tar skada samt att det noga bör tillses att uppmärksamhet inte väcks kring förhöret. Som framgår av redogörelsen för den rättsliga regleringen skall man vara särskilt restriktiv med att hämta misstänkta barn till förhör under utredningar med stöd av 31 § LUL. När en sådan åtgärd vidtas skall detta göras med all den hänsyn som förhållandena påkallar. Endast i undantagsfall bör hämtningen exempelvis utföras av uniformerad polis eller på något ställe där uppmärksamhet kan väckas. Det nämns särskilt att varken hämtning eller förhör bör ske i en skola annat än när mycket speciella skäl föreligger. Enligt min mening kan man inte ställa mindre krav på hänsyn till den enskilde när den som skall höras är ett barn under 15 år som inte är misstänkt för brott.

Vad som nu har sagts bör ses också mot bakgrund av Sveriges åtaganden enligt FN:s konvention om barnets rättigheter. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall enligt artikel 3.1 i konventionen barnets bästa komma i främsta rummet. Enligt huvudregeln, som är tillämplig för Sveriges del, avses i konventionen med barn varje människa under 18 år.

Av utredningen framgår att de av polismyndigheten fattade hämtningsbesluten avsåg barn som, enligt vad som har uppgetts, i vissa fall hade hörts tidigare under förundersökningen och som kunde misstänkas stå under påverkan från föräldrarna. Tanken var tydligen att barnen, om de hämtades av polisen i skolan eller i hemmet, skulle komma att lämna uppgifter utan sådan påverkan. Polismyndigheten och CC har som ett annat motiv för hämtningsbesluten uppgett att man ville att flera barn skulle höras samtidigt och att utsagorna sedan skulle kunna ställas mot varandra under pågående förhör i polishuset. Polismyndigheten har i sitt yttrande, som skäl för åtgärden att utan föregående kallelse den 15 september 1998 hämta åtta barn i skolan, angett att det skäligen kunde befaras att barnen inte skulle hörsamma en kallelse eller att de i anledning av en kallelse skulle försvåra utredningen. Som grund för denna bedömning anförs i yttrandet dels att man kunde utgå från att ett eller flera av barnen talade osanning, dels att vissa av barnens föräldrar hade gett uttryck för att barnen inte skulle berätta något för polisen.

Jag vill med anledning av vad polismyndigheten har anfört inledningsvis erinra om att man, när man beslutar om hämtning, måste bedöma varje särskilt fall för sig. Om förundersökningsledaren, som i det här aktuella fallet, samtidigt fattar beslut om hämtning av flera personer, måste de i rättegångsbalken angivna förutsättningarna självfallet föreligga i fråga om var och en av dem.

Polismyndigheten har inte närmare motiverat sitt påstående att det i fråga om samtliga de barn som avsågs med beslutet om hämtning till förhör den

15 september 1998 skäligen kunde befaras att de skulle försvåra utredningen om de kallades till förhör. Den nu aktuella mordutredningen var redan från början mycket uppmärksam. Man kan utgå från att den diskuterades flitigt av såväl barn som

vuxna och att sådana diskussioner var särskilt vanliga i de familjer som var bosatta i det område där mordet hade begåtts. Att barnen både påverkade varandra och tog intryck av sina föräldrar framstår som självklart. Det är visserligen rimligt att anta att barnen skulle uttala sig friare om föräldrarna inte var närvarande vid förhören och att det därför kunde vara lämpligt att genomföra dessa exempelvis på polisstationen. Med tanke på den påverkan från föräldrars och andras sida som barnen kunde antas redan ha varit utsatta för under den tid som gått sedan brottet upptäcktes, har jag emellertid svårt att inse att man skulle kunna göra några mera betydande vinster i utredningshänseende genom att hämta barnen till förhör utan föregående kallelse i stället för att på vanligt sätt kalla dem till förhör genom sina vårdnadshavare.

Jag kan inte heller finna att de omständigheter som polismyndigheten har åberopat till stöd för de aktuella hämtningsbesluten utgjorde tillräcklig grund för att befara att samtliga åtta barn skulle underlåta att hörsamma en kallelse. För att en bedömning att en person inte kommer att hörsamma en kallelse till förhör skall få läggas till grund för ett beslut om hämtning utan föregående kallelse krävs att bedömningen kan grundas på omständigheter som har åtminstone en viss grad av konkretion. En typisk sådan omständighet är att personen i fråga tidigare har underlåtit att inställa sig på kallelse. Det finns inte någonting i utredningen som tyder på att det förelegat omständigheter av detta konkreta slag i fråga om något av de åtta barn som hämtades den 15 september 1998. Det förhållandet att, enligt vad polismyndigheten uppgett, vissa av barnens föräldrar hade gett uttryck för att barnen inte skulle berätta något för polisen kan enligt min mening inte tillmätas någon avgörande betydelse i detta sammanhang. Det kan tilläggas att en vägran att lämna uppgifter inte heller i sig innebär att kollusionsfara skall anses föreligga (jfr SOU 1985:27 s. 132 f.).

Som nyss nämnts har som ytterligare ett skäl för hämtningen den 15 september 1998 anförts att man ville att flera barn skulle höras samtidigt, så att man kunde ställa deras utsagor mot varandra under pågående förhör. Det borde emellertid ha varit fullt möjligt att höra flera barn samtidigt och att stämma av deras utsagor mot varandra, även om man hade tillämpat ett kallelseförfarande. Myndigheten har inte heller närmare utvecklat varför det var så angeläget att höra barnen samtidigt att man inte vågade ta risken att något eller några av dem inte hörsammade kallelsen. Det kan tilläggas att det – under förutsättning att det bedömdes finnas skäl av särskild vikt för åtgärden – inte borde ha varit praktiskt omöjligt att utan större omgång med stöd av 23 kap. 7 § första stycket RB hämta de barn som eventuellt uteblev.

Jag kan inte heller finna att det anförts några övertygande skäl till stöd för de övriga hämtningsbeslut avseende barn under 15 år som fattades under utredningen och som verkställdes i fråga om två av barnen, en sjuårig och en tioårig pojke.

Det kan sammanfattningsvis konstateras att det på goda grunder kan ifrågasättas om det över huvud taget förelåg rättsliga förutsättningar för hämtningsbesluten. Under alla förhållanden borde hänsynen till barnens bästa vid en avvägning med utgångspunkt i hänsyns- och proportionalitetsprinciperna ha tillmätts en större vikt

än de fördelar i utredningshänseende som hämtningsbesluten kunde tänkas medföra. Genom polismyndighetens förfarande att hämta barnen till förhör utan föregående kallelse berövades de det stöd från vårdnadshavarnas sida inför förhören som barn måste anses ha rätt till i en situation av det här aktuella slaget. Detta kunde enligt min uppfattning inte på något sätt uppvägas av att polismyndigheten, enligt vad som framgår av åtgärdsjournalen, per telefon underrättade vårdnadshavarna om hämtningarna den 15 september 1998 i omedelbar anslutning till att dessa ägde rum. Jag kan i detta hänseende hänvisa till den syn på vårdnadshavarens roll i sammanhanget som avspeglas i regeln i 23 kap. 10 § fjärde stycket RB – som är tillämplig också vid LUL-utredningar – att vårdnadshavaren bör vara närvarande vid ett förhör med någon under 15 år, om det kan ske utan men för utredningen. Jag vill emellertid, till undvikande av missförstånd, framhålla att jag inte ifrågasätter polismyndighetens bedömning att vårdnadshavarna inte borde vara närvarande vid förhören.

Att man under en förundersökning utan föregående kallelse hämtar ett stort antal barn under 15 år, som inte är misstänkta för brott, till förhör torde vara synnerligen ovanligt. Som jag tidigare har nämnt måste beslut om hämtning av icke misstänkta personer föregås av ingående överväganden av rättsligt slag. Detta är uppenbarligen särskilt angeläget, när det som här är fråga om barn under 15 år. Det är bl.a. för att säkerställa att överväganden av detta slag kommer till stånd som lagstiftaren har föreskrivit en skyldighet för åklagaren att i vissa fall inträda som förundersökningsledare trots att det inte finns någon som är skäligen misstänkt för brottet. Som framgår av vad som har sagts i det föregående borde sådana överväganden i detta fall ha resulterat i att några hämtningsbeslut inte hade fattats.

Särskilt om tillämpningen av reglerna i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

När CC tog över ledningen av förundersökningen fanns inga misstänkta, utan utredningen bedrevs förutsättningslöst. Efter en tid började man emellertid arbeta med vissa uppslag, däribland teorin att ett eller flera barn kunde vara gärningsmän. Av utredningen framgår att det den 23 september 1998 ansågs föreligga skäligen misstankar mot två trettonåriga pojkar och att vid denna tidpunkt också de två bröder, fem och sju år gamla, som sedan visade sig vara ansvariga för BB:s död var misstänkta för brottet.

Enligt 1 kap. 6 § brottsbalken får påföljd inte ådömas för ett brott som någon har begått innan han fyllt 15 år. Barn under 15 år är således inte straffmyndiga, och en utredning föranledd av en brottsmisstanke mot ett sådant barn kan därför inte bedrivas i förundersökningens form. Om någon kan misstänkas för att före 15 års ålder ha begått ett brott kan i stället en utredning komma att genomföras med stöd av 31 § LUL, om någon av de där angivna förutsättningarna för en sådan utredning är vid handen.

Vid en utredning enligt 31 § LUL gäller enligt 32 § LUL vissa av rättegångsbalkens bestämmelser om förundersökning i tillämpliga delar. Detta är fallet bl.a. i fråga om bestämmelserna i 23 kap. 3 § RB om behörigheten att inleda och leda en förundersökning. Det bör härvid observeras att lagstiftaren i fråga om

utredningar enligt 31 § LUL inte arbetar med olika misstankegrader på det sätt som förekommer i rättegångsbalken. En utredning med stöd av reglerna i 31 § LUL avser alltid en viss person och frågan om inledande av en sådan utredning kan därför aktualiseras först när misstanken mot denne är tillräckligt väl underbyggd för att en utredning skall framstå som motiverad. Härutöver saknar graden av misstanke intresse i sammanhanget. Hänvisningen i 32 § LUL till 23 kap. 3 § RB måste därför tolkas så, att en utredning med stöd av 31 § LUL skall ledas av åklagaren i alla de fall där saken inte är av enkel beskaffenhet (jfr JO 1997/98 s. 140). En LUL-utredning föranledd av en misstanke om mord skall således ledas av åklagaren oavsett graden av misstanke mot det barn som är föremål för utredningen.

Som framgår av redogörelsen för den rättsliga regleringen får en utredning enligt 31 § LUL företas endast i vissa särskilt angivna syften (första stycket 1–3) eller om det annars är av särskild vikt att en utredning äger rum (första stycket 4). Som exempel på fall där det är av särskild vikt att en utredning äger rum nämns i förarbetena bl.a. att en minderårig har bragt någon om livet (KonseljPM 1947 s. 80 f.; se även JO 2000/01 s. 90). I fråga om barn under tolv år tillkommer att utredning får inledas endast om det finns synnerliga skäl.

Jag har inte någon anledning att ifrågasätta vare sig åklagarmyndighetens uppfattning att det fanns stöd för att inleda utredningar avseende de fyra misstänkta barnen i bestämmelserna i 31 § första stycket 1, 2 och 4 LUL eller bedömningen att det förelåg synnerliga skäl att inleda sådana utredningar i fråga om de två barn som var under tolv år.

Situationen i det här aktuella fallet var särpräglad bl.a. på så sätt att man trots misstankarna mot de fyra barnen inte kunde utesluta möjligheten av att brottet hade begåtts av någon som hade fyllt 15 år. Förundersökningen kom därför att drivas vidare parallellt med de fyra LUL-utredningar som avsåg de misstänkta barnen. Att samtidigt bedriva en förundersökning och en eller flera LUL-utredningar avseende samma brott är, som detta ärende tydligt visar, inte okomplicerat.

Förundersökningen och LUL-utredningarna måste i en sådan situation självfallet ledas av samma person. Det är vidare uppenbart att det ställs mycket höga krav på undersökningsledaren både vad gäller kunskaper om den rättsliga regleringen och den praktiska förmågan att samtidigt tillämpa de två utredningsformerna på ett korrekt sätt.

Även om regelsystemen i rättegångsbalken och i LUL har viss anknytning till varandra har de två utredningsformerna helt olika funktioner. En förundersökning enligt rättegångsbalken har brottet till utgångspunkt och syftar till att få till stånd ett beivrande av detta i straffrättslig ordning, medan däremot en LUL-utredning alltid avser ett särskilt barn och syftar t.ex. till att ge underlag för en bedömning av behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge eller till att tillgodose det allmänna intresset och ett eventuellt målsägandeintresse av att ett allvarligt brott klaras upp. Man bör i sammanhanget särskilt notera de viktiga begränsningar som gäller i fråga om möjligheterna att använda straffprocessuella tvångsmedel mot någon som är föremål för en LUL-utredning.

Det är av nu angivna skäl nödvändigt att utredningsledaren i ett fall som det här aktuella gör klart för sig vilket regelsystem som vid varje särskild tidpunkt är tillämpligt i fråga om var och en av de personer som på ett eller annat sätt berörs av utredningen. Det är bl.a. av detta skäl angeläget att ett beslut att inleda en LUL-utredning ges skriftlig form. Genom att beslutet dokumenteras på detta sätt vinner man också att det i efterhand kommer att stå klart när utredningen inleddes och vem som fattade beslutet. Som jag tidigare har framhållit bör det vidare anges med stöd av vilken eller vilka av punkterna 1–4 i 31 § första stycket LUL som beslutet fattades (jfr JO 1997/98 s. 140).

I det här aktuella fallet saknas dokumentation av nu nämnt slag. I Åklagarkammarens i Karlstad diarium är fyra personer under 15 år antecknade i utredningen under två olika diarienummer, – – –. Dessa två ärenden är upplagda den 23 respektive den 28 september 1998. Det saknas dagboksanteckningar, men under rubriken beslut är i samtliga fyra fall antecknat att förundersökningen lades ned den 1 november 1998. I två fall motiveras beslutet med att de misstänkta inte hade fyllt 15 år ”vid gärningen” och i två fall med att de misstänkta var oskyldiga. Det finns inte någon anteckning på diariebladen om att det skulle ha bedrivits någon LUL-utredning. Det är av nu angivna skäl inte möjligt att med ledning av handlingarna klarlägga vem som beslutade att inleda LUL-utredningarna och när dessa beslut fattades och inte heller hur DD har sett på gränsdragningen mellan förundersökningen och LUL-utredningarna och hur han i övrigt hanterat dessa. Det enda som med säkerhet kan konstateras är att det bedrevs fyra LUL-utredningar parallellt med förundersökningen åtminstone efter de tidpunkter när de två ärendena i A-diariet lades upp.

Det är emellertid tydligt att man inte i tillräcklig utsträckning har lyckats hålla de två utredningsformerna isär. DD har sålunda – i strid med föreskrifterna i 35 § LUL – gjort framställningar om hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning med stöd av rättegångsbalkens regler i fråga om två misstänkta barn under 15 år. Det har vidare under brottsutredningen i strid med 35 § LUL tagits fingeravtryck av sådana misstänkta. Jag återkommer till sistnämnda fråga i det följande.

Mina iakttagelser av de problem som i det här aktuella fallet uppenbarligen har varit förbundna med uppgiften att tillämpa reglerna i rättegångsbalken parallellt med bestämmelserna om LUL-utredningar är inte av den arten att jag finner skäl att föreslå några lagändringar. Iakttagelserna ger mig däremot anledning att, genom att överlämna kopior av detta beslut för kännedom, fästa Riksåklagarens och Rikspolisstyrelsens uppmärksamhet på behovet av utbildningsinsatser på området. Jag vill i detta sammanhang nämna att jag också i tidigare ärenden har funnit brister vad gäller tillämpningen av reglerna om LUL-utredningar (se JO 1997/98 s. 140 och 2000/01 s. 90).

Fingeravtrycken

Av åtgärdsjournalen framgår att fingeravtryck under brottsutredningen tagits såväl av barn som var föremål för LUL-utredningar som av minderåriga inom ramen för förundersökningen. Besluten att ta fingeravtryck av de personer som inte var

misstänkta för brott under den tid som polismyndigheten hade ansvaret för förundersökningen fattades, såvitt framgår av utredningen, av CC. Genom remissvaret från polismyndigheten och upplysningar från CC har framkommit att besluten att ta fingeravtryck av de barn som var föremål för LUL-utredningarna fattades efter det att DD hade övertagit utredningsledarskapet. Det har däremot inte varit möjligt att fastställa vem som fattade dessa beslut, och ytterligare utredningsåtgärder kan inte antas skapa någon klarhet i saken.

Det finns för närvarande inte någon laglig möjlighet att ta fingeravtryck av ett för brott misstänkt barn inom ramen för en LUL-utredning, medan det däremot är rättsligen möjligt att ta fingeravtryck av barn under en förundersökning, oavsett barnets ålder. Som åklagarmyndigheten har konstaterat saknades det således rättsligt stöd för besluten att ta fingeravtryck av de barn under 15 år som var misstänkta för mordet.

Det är inte alldeles ovanligt att barn under 15 år gör sig skyldiga till allvarliga brott, exempelvis mordbrand, grov misshandel, rån eller våldtäkt. Det är i sådana fall av stort intresse, bl.a. av hänsyn till målsäganden, att det kan klarläggas vem som är skyldig till brottet. En möjlighet att ta fingeravtryck av den misstänkte kan härvid vara av stort värde. Jag kan inte heller inse att det skulle innebära en större integritetskränkning att ta fingeravtryck av ett barn under 15 år som är misstänkt för brott än av ett barn som inte är det. Det finns av nu angivna skäl anledning att överväga en ändring av bestämmelsen i 35 § LUL i syfte att göra det möjligt att ta fingeravtryck av en misstänkt person under 15 år.

Åtgärdsjournalen

Under utredningen fördes dagligen en åtgärdsjournal där olika händelser – t.ex. beslut och utredningsåtgärder av skilda slag – dagligen noterades. Jag har i annat sammanhang framhållit att det skulle vara av stort värde, inte bara för att möjliggöra en efterföljande kontroll utan också för att underlätta åklagarnas arbete, att dessa i omfattande brottsutredningar för någon form av dagbok med uppgifter bl.a. om de beslut som fattas och underlaget för dem (JO 1998/99 s. 94). Det är självfallet önskvärt att polisens verksamhet i sådana utredningar dokumenteras på motsvarande sätt. Det finns därför all anledning att se positivt på beslutet att föra en åtgärdsjournal av det slag som det här är fråga om. Det bör emellertid framhållas att en sådan journal självfallet inte kan ersätta den dokumentation av åtgärder vidtagna under en förundersökning som är föreskriven i rättegångsbalken och förundersökningskungörelsen.

En förutsättning för att en åtgärdsjournal skall fylla den åsyftade funktionen är självfallet att den redovisar fattade beslut och vidtagna åtgärder på ett korrekt sätt. Vid granskningen av den åtgärdsjournal som fördes under den här aktuella förundersökningen påträffades några anteckningar som föranledde inhämtande av upplysningar och yttrande från polis- och åklagarmyndigheterna.

Frågorna om tagande av fingeravtryck och om DD:s övertagande av förundersökningsledarskapet har behandlats i det föregående. Det finns därutöver anledning att här beröra en anteckning från den 19 augusti

1998 av följande lydelse: ”beslut: ingen får tala med pressen – utöver CC”. Polismyndigheten har i fråga om bakgrunden till denna anteckning upplyst att CC hade utsetts till informationsansvarig, eftersom övrig personal inte ville bli störd av pressen.

En huvudregel i tryckfrihetsförordningen är att det står var och en fritt att lämna uppgifter och meddelanden i vilket ämne som helst till en författare eller annan upphovsman eller till en utgivare, redaktion eller nyhetsbyrå om syftet är att uppgifterna skall publiceras i tryckt skrift (1 kap. 1 § tredje stycket tryckfrihetsförordningen). Detta gäller också offentligt anställda. Motsvarande frihet gäller på det område som regleras genom yttrandefrihetsgrundlagen (1 kap. 2 §).

Anteckningen i åtgärdsjournalen framstår enligt sin ordalydelse som dokumentation av ett beslut att ingen utöver CC fick tala med massmedierna. Som framgår av det nyss sagda står ett sådant förbud i strid med såväl tryckfrihetsförordningen som yttrandefrihetsgrundlagen. Jag vill inte ifrågasätta riktigheten av vad polismyndigheten har angett om bakgrunden till anteckningen. Den ger mig emellertid anledning att framhålla vikten av att man bemödar sig att i en journal av det här aktuella slaget dokumentera de beslut och åtgärder som har förekommit under en brottsutredning på ett rättvisande sätt.

Sammanfattande synpunkter

I en brottsutredning av den omfattning och komplexitet som det här har varit fråga om bör enligt min mening åklagaren inträda som förundersökningsledare redan på ett tidigt stadium, oavsett om det finns någon som är skäligen misstänkt för brottet eller ej. Det är vidare angeläget att åklagaren utövar ett aktivt förundersökningsledarskap och inte – som här synes ha varit fallet – i praktiken överlämnar uppgiften att leda utredningsarbetet till polismyndigheten även efter det att han har övertagit förundersökningsledarskapet.

Utredningen i ärendet har vidare gett mig anledning att framföra kritiska synpunkter på polismyndighetens beslut att utan föregående kallelse hämta icke misstänkta barn under 15 år till förhör.

Jag har också funnit anledning att peka på avsaknaden av dokumentation utvisande att brottsutredningen åtminstone sedan den 23 september 1998 till en betydande del bedrevs i form av fyra utredningar enligt 31 § LUL. Det kan enligt min mening inte uteslutas att det finns ett samband mellan denna brist och det förhållandet att barn under 15 år har blivit föremål för användning av straffprocessuella tvångsmedel i strid med lag. Det inträffade har visat på vikten av att såväl åklagaren som polismyndigheten är medveten om de problem i både rättsligt och praktiskt hänseende som kan uppkomma när man i en och samma brottsutredning parallellt bedriver förundersökning och en eller flera LUL-utredningar. Mina iakttagelser i detta hänseende har gett mig anledning att dels fästa Riksåklagarens och Rikspolisstyrelsens uppmärksamhet på behovet av utbildning på området, dels väcka frågan om behovet av en lagändring i syfte att göra det möjligt att under en LUL-utredning ta fingeravtryck av en misstänkt som är under 15 år. Jag

överlämnar av det senast nämnda skälet kopior av detta beslut också till justitieutskottet och Justitiedepartementet.

Jag är vidare kritisk till det förhållandet att dokumentationen i vissa hänseenden inte på ett riktigt sätt återspeglar vad som faktiskt förevarit.

Vad som framkommit i övrigt ger inte anledning till någon åtgärd eller något uttalande från min sida.

I den del anmälan rör socialförvaltningen i Arvika kommun har jag samrått med justitieombudsmannen Kerstin André.